گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی(١)

عەبدوڵا سلێمان (مەشخەڵ)

ئازاری ٢٠٢٣

ناوی کتێب : گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی

ناوی نووسەر : عەبدوڵا سڵێمان)مەشخەڵ)

ژانر : ڕەخنەی ئەدەبی

دزاینی ناوەوە و بەرگ : سەلاح فەتحوڵا بابەت

تیراژ : ....

چاپخانە : ئۆنلاین

ساڵی چاپ : چاپی یەکەم ٢٠٢٣

ئەم بەرهەمەم پێشکەشە بەو ڕەخنەگرانەی کە لە جیهانبینی
مارکسیزمەوە تێکۆشاون برەو بە ئەدەب و هونەری ئینسانیی بدەن.

یەک دوو وشە بەڵام زۆر بە کورتی
دۆستان و خوێنەرانی هێژا..

هەرگیز لە پلانمدا نەبوو کە نامیلکەیەکی لەم شێوەیە و بەمجۆرە بڵاو بکەمەوە. بەڵام ئەوەی وایلێکردم ئەم کارە بکەم، دەست بەڕووەوەنانی سێ گۆڤاری ناوداری باشووری کوردستان بوو بە نووسینێکم بەناوی (گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی)، کە لە ئازاری ساڵی ٢٠٢٢ نووسیبووم.. ئەو گۆڤارانەش (ڕامان و ئما و وانەر) بوون. دیارە بەڕێوەبەرانی ئەو گۆڤارانە تا بڵێی هاوڕێیانە و دۆستانە و بەوپەڕی حورمەتەوە بابەتەکەیان لەبەر درێژی ڕەتکردەوە. دەشزانم بابەتێکی زیاتر لە حەوت هەزار وشە هیچ ڕۆژنامەیەکیش ناتوانێت لەخۆی بگرێت، بۆیە ناچار بیرم بۆ ئەوە چوو کە بابەتەکە بەشێوەی نامیلکەیەکی ئۆنلاین بڵاو بکەمەوە و بەم پێشەکییەکە کورتەوە بیخەمە بەر دیدەی ئێوەی خۆشەویست. جێی ئاماژە پێکردنیشە کە ئەوەی ئەم نامیلکەیە لە بەشێکی زۆری ئەو نووسینانەی لەسەر بەختیار عەلی نووسراون جیادەکاتەوە ئەوەیە کە ئەم لێکۆڵینەوە ڕەخنەییە؛ خوێندنەوەیەکی هەمەلایەنەی جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلییە لە سەرەتاوە تا نوێترین دیوانی شیعریی. لەکۆتاییدا ئومێدەوارم ئەم نامیلکەیەم کەلێنێک لە کتێبخانەی هەژاری ڕادیکاڵ و مارکسیستیی بە زمانی کوردی پڕ بکاتەوە.

عەبدوڵا سڵێمان(مەشخەڵ)

کۆتایی تەمووزی ٢٠٢٣

گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی(١)

ئازاری ٢٠٢٢

پێشوتن

بەختیـار عەلـی یەکەمیـن قەسـیدەی درێـژی خـۆی بەنـاوی نیشـتمان لـە سـەرەتای دەیـەی هەشـتاکانی سـەدەی ڕابـردوو لـە تەمەنـی بیسـت و سـێ ساڵیدا دەنووسـێت و تـا ئێسـتا حـەوت کتێـی شـیعری بـڵاو کردۆتـەوە. کـە هەندێکیـان دووبـارە و سـێبارە لەژێـر تایتڵـی جیاجیـا بـڵاو بوونەتـەوە. ئـەم نووسـینەی مـن هـەوڵ دەدات پانتایـی نـاوەڕۆک و پەیامـی کۆمەڵایەتی لە شـیعری بەختیـار عەلـی بپشـکنێت خوێندنەوەیەکـی هەمەلایەنـە بـۆ شـیعرەکانی بەختیـار بـکات و بزانیـن بەختیـار لـە کوێـدا داهێنـەرە و لەکوێـدا کورتـی هێنـاوە و شـیعرەکانی دەچنـە چ چوارچێوەیەکـەوە. هەرچەنـد ئـەم نووسـینە تایبەتـە بـە خوێندنـەوەی شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی(٢)، نابێـت بیریشـمان بچێـت کـە بەختیـار نـەک تەنهـا نەبـووە، بەڵکـو هەمیشـە وەک پـڕۆژە و گۆڤـار و کاری دەسـتەجەمعی ویسـتوویەتی یـان ویسـتوویانە بۆچوونەکانیـان پـەرە پێبـدەن و باوەڕەکانیـان جـێ بخـەن. گەرچـی تـا کاتـی نووسـینی ئـەم نووسـینە گەلـێ وتـار و نووسـینی دەربـارەی بەرهەمەکانـی نـووسراون، بـەڵام هەسـت ئەکـەم شـتێکی وا لەسـەر شـیعرەکانی بەرچـاو ناکـەون، یـان ئەگـەر هەشبێت کەمـە.(٣) ئاشـکرایە ئامادەیـی و سـەرکەوتنی بەردەوامـی پایـە بـە پایـەی بەختیـار عەلـی و هێنانـە دەرەوەی پـڕۆژە فیکـری و ڕۆشـنبیرییەکانی، بەهـۆی دوو هـۆکاری بنەڕەتییـەوەن کـە ڕۆڵیـان هەبـووە لـە بەرجەسـتەکردنەوەی ئـەم واقیعەتـەی دەرکەوتنـی بەختیـار :

یـەک : لەمەیـدان نەبوونـی بزووتنەوەیەکـی ئەدەبـی و هونـەری ڕادیـکاڵ و سۆشیالیسـت، چەکـدار بـە مەعریفـە و ڕەخنـەی ئەدەبـی زانسـتی کـە بتوانێـت لەبەرامبـەر ئـەم هاتنـە مەیدانـەدا خـاوەن قسـە و پـڕۆژە بێـت و سـەرنجی کایـەی ئەدەبـی و ڕۆشـنبیری کـوردی بـەلای خۆیـدا ڕابکێشـێت و بتوانێـت ببێتـە پێشـەنگ و ڕۆڵـی پێشـڕەوی ببینێـت لەنێـو بزووتنـەوەی ئەدەبـی کوردیـدا.

دوو : پشـتیوانی مەعنـەوی بزووتنـەوەی ناسیونالیسـتی کـوردی و حیزبـە سیاسـییەکانی کوردسـتان لـە کاک بەختیـار و پرۆژەکانـی و سـەرجەم هەوڵەکانـی لیبراڵیـزم کـە لەژێـر نـاوی مۆدێرنـە و داهێنانـدا کـە لەڕێگـەی بەرهـەم و نووسـینەکانیانەوە بـەردەوام پشـتیوانیان بـۆ دەسـەڵاتی ناسـیونالیزم دەربڕیـوە.

لێـرەوە ئەرکـی ڕەخنـەی ئەدەبییـە لـە هەنـگاوی یەکەمـدا لـەم پـڕۆژە فیکرییـە بکۆڵێتـەوە و جەوهـەرە دژە کرێکاریـی و ئینسـانییەکەی بـۆ خوێنـەری کـورد دەربخـات و ماهییەتـی کۆنەپەرسـتانەی ئاشـکرا بـکات. هەورەهـا دەبێـت ڕەخنـە هەمەلایەنـە و بێبەزەییانـە کار لەسـەر

تێکست و نووسینەکانی نێو ئەم پڕۆژەیە بکات. وەکچۆن بەختیار و هاوبیرەکانی تا سەر ئێسقان دژە شۆڕشن، ئاواش دەبێت ڕەخنەگران، بەختیار و هاوشێوەکانی لەبەردەم ڕەخنەی ئەدەبیدا لەخانەی کۆنەخوازی و کۆنسەرڤەیتڤی و ستەمخوازی خۆیان پۆلین بکات.

ئەمڕۆ لەکاتێکدا لەسەر شیعرەکانی بەختیار عەلی دەنووسم، بەختیار لەترۆپکی ناو و ناوبانگی لۆکاڵی وەستاوە و خەریکە لەئاستی جیهانیش دەناسرێت. سەرباری زۆری ئەو نووسین و وتارانەی لەسەر بەرهەمەکانی نووسراون، کەمترین نووسین بەر شیعرەکانی کەوتوون. ئەم نووسینە ڕەخنەیەی من دەبێتە یەکەمین نووسینی درێژ و بەرفراوان؛ کە شیعرەکانی بەختیار عەلی بەسەر دەکاتەوە.

مانا و پەیام لەواقیعەوە بۆ خەیاڵ

ئـەدەب و هونـەر وەک بەشـێک لـە سـەرخانی کۆمـەڵ، ڕەنگدانـەوەی هەلومەرجـی ژیانـی مـاددی کۆمەڵگـەن. گوزارشـتن لـە ئاسـتی گەشـەی بەرهەمهێنـان لـە کۆمەڵگـە چینایەتییـەکان. ئـەوە گەشـەی بەرهەمهێنانـە کـە دەبێتـە هـۆکاری گەشـەی پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییـەکان و بیروبۆچوونـە جیـاوازەکان و تەنانـەت گەشـەی ئـەدەب و هونەریـش. بەمانایەکـی تـر؛ ئەدەبـی سـەرووی چینایەتـی بوونـی نییـە و ئـەوەی هەیـە ئـەدەب و هونـەری چینایەتییـە. دیـاردەی ئـەدەب و هونەر شـتێک نییـە لـە دەرەوەی واقیـع و هەروەهـا واقیعیـش ناوەڕۆکـی کۆمەڵایەتـی ئـەدەب و هونـەر پێـک دەهێنێـت. ناوەڕۆکـی کۆمەڵایەتـی ئـەدەب و هونەریـش ژیانـی کۆمەڵایەتـی ئینسـانەکانە لـە کۆمەڵگـە. بەمجـۆرە (ئـەدەب و هونـەر ئاوێنـەی ژیانـی کۆمەڵایەتـی مرۆڤـەکانـن.)(٤) لەدیـدی ڕەخنـەی ئەدەبییـەوە، خوێندنـەوەی دەقـی ئەدەبـی؛ بەبـێ خوێندنـەوەی جیهانـی دەرەوە یـان بەبـێ خوێندنـەوەی هەلومەرجـە سیاسـی و ئابـووری و کۆمەڵایەتییەکانـی کۆمەڵگـە لەتوانـادا نییـە، چونکـە (ئـەدەب لای ڕەخنەگرانـی مارکسـی لـە ڕاسـتییە ئابـووری و کۆمەڵایەتییـەکان دابـڕاو نییـە و دەرەوە لەدەقـدا نـەک هـەر هەمیشـە ئامادەیـە، بەڵکـو بـەردی بناغـەی داهێنانیشـە و هونـەر بەگشـتی بەشـێکە لـە سـەرخانی کۆمـەڵ.(٥) لێـرەوە کاتێـک شـۆڕدەبینەوە بـۆ نێـو جیهانـی شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی، دەبینیـن کـە جیهانێکـی بێنـاوەڕۆک نییـە. شـیعرەکانی بەختیـار هەڵگـری جۆرێـک لـە ناوەڕۆکـن کـە لەگـەڵ ئامانجـی شـاعیر تەریـبن. شـاعیر بەپێچەوانـەی چاوەڕوانییەکانـی خوێنـەر، دۆخێکـی لەنێـو دەقەکانیـدا فەراهـەم هێنـاوە؛ کەلەلایەکـەوە تـاک یـان خوێنـەر لەگـەڵ نائومێـدی و کارەسـات و تەنیاییـدا ڕادەهێنـێ و لەلایەکـی تریشـەوە ئومێـد بـە ئاڵوگـۆڕ و باشـتربوونی ژیانـی تیـادا دەکوژێـت. ئەمـە جەوهـەری ئـەو ئەرکـە کۆمەڵایەتییـەیـە کـە بەختیـار دەقەکانـی پـێ بـارگاوی دەکات.

ئەی ئەوانەی هەمیشە باسی پاشەڕۆژ دەکەن و دەستتان ناگاتە نزمترین هەرمێی حەوشەکانتان

ئـەی ئەوانـەی باسـی سـەدە خۆشـەکانی سبەینێ دەکـەن و ناوێـرن سـەیری پیاڵـەی پـڕ لـە ژەهـری ئـەم بەیانییە بکـەن.

ئێوە لەمێـژە قسـە لـە داد و یەکسـانی دەکـەن، بـەڵام دادپـەروەری ئێـوە ناگاتـە دادپـەروری گوڵێک کە ئەمـڕۆ دەگەشـێتەوە.

من بەبێ هاوارەکانی ئێوە بۆ یەکسانی

لەگەڵ ئەستێرە و زەوی و زیندەوەرەکاندا یەکسانم

ئێوە هەمووتان بە ئەندازەی جامێ هەنگوین تام نادەنە ژیان.(٦)

دەبێت کێ بن ئەوانەی شاعیر وا گزگل و ترسنۆکیان لەقەڵەم دەدات؟ بێگومان ئەوانە ئەو شۆڕشگێڕانەن کە دەیانەوێت کۆمەڵگەی پڕ لە نادادپەروەری و ستەم و چەوسانەوە هەڵگێڕنەوە و بگۆڕن. ئەوانەن کە خەبات دەکەن بۆ یەکسانی و ئازادی، ئەوانەن کە تێدەکۆشن بەهای ئینسانی لەشیاوترین جێگای خۆیدا بێت لە کۆمەڵگە، ئەوانەن کە کۆمەڵگەی بێ چینایەتیان دەوێت. کرێکارانی پێشڕەو و کۆمۆنیستەکانن کە دەیانەوێت ئەم دونیا پێچەوانەیە بگۆڕن و جیهانی پڕ لە ستەم و بێمافی نەهێڵن.

من تێناگەم خەیاڵی تۆ سەر بە جنسی خەیاڵی چ مەیخانەیەکە؟

قەڵەمی تۆ سەر بەخێڵی قەڵەمی چ مێگەلێکە، ترساو؟

شیعرەکانت بۆنی قەوزەی لێدێت، قەوزەی جەماوەر

پەخشانەکانت بۆنی زامی لێدێت، زامی سەر سینەی شۆڕشەکان

شیعرەکانت بۆنی لێخنی ئەم ڕاپەڕینە ڕزیوانەی سەر تاقەکانی لێدێت

بۆنی زێرابەکانی ئازادی و جۆگە لێخنەکانی خەبات

تۆ بۆنی میللەتت لێدێت.. من بۆنی خۆم

تۆ بۆنی عارەقی گۆڕەپانەکانت لێدێت دوای سەرکەوتن، من بۆنی دەروێشێکم لێدێت دوای پرسیار.(٧)

(مێگەلی ترساو، قەوزەی جەماوەر، بۆنی لێخنی ڕاپەڕینی ڕزیو ، بۆنی زێرابەکانی ئازادی ، بۆنی میللەت) ئەم گوزارشتانە لە چ جۆرە قەڵەمێک دەوەشێتەوە؟ ئەم دەربڕینانە لە چ جۆرە جیهانبینییەکەوە دێنە سەرزار و سەرکاغەز؟ ئەمە چ شاعیرێکە ئەوپەڕی بێڕیزی بە خەبات و تێکۆشانی خەڵک بکات لەپێناو ڕزگاری لە ستەم؟ دەبێت پێستی ڕووی ئەو وشانە و ئەو شیعرە و ئەو شاعیرە چەند قایم بن کە بەوجۆرە ڕاستەخۆیانە شیعری کردۆتە هۆکارێک بۆ هێرشبردن بۆسەر ئومێد و هیوای ئینسانەکان و ئینجا بەناوی مۆدێرنە و نوێخوازییەوە سووکایەتی بە مێژووی پڕ لە هەستان و تێکۆشانی چینایەتی ملیۆنان ئینسان بکات. لێرەوە پەیامی بەختیار، پەیامی کۆمەڵایەتی لیبرالیزمی بۆرژوازییە دژ بە هەوڵە بەردەوامەکانی ئینسان بۆ پچڕاندنی زنجیرەکانی دەست و پێی. لای بەختیار عەلی خەباتی دەستەجەمعی و کۆمەڵایەتی ئەرزشی نییە و ئەوەی جێی فۆکسی ئەوە، پەلەقاژە فەردگەراییەکانی تاکە لەم کۆمەڵگە چینایەتییە. بەختیار زیاد لە بۆنەیەک و زیاد لە شوێنێک ئەم کارە دەستەجەمعییە ڕەت دەکاتەوە و بایەخی جەماوەر و کاری جەماوەریی و بەکۆمەڵ و تەنانەت هەر کارێک بێت (مانگرتن، ڕێپێوان، خۆپیشاندان، شۆڕش) ڕەت دەکاتەوە.(شیعر دواجار ملکەچ پێکردنی هەموو شتێکی دەستەجەمعی و کۆمەڵایەتییە بۆ هێزی فەرد و گیانی تاکگەرایی. شیعر ئاوێنەی ملکەچکردنی

ڕوحی تایبەتی نییە بۆ ڕوحی گشتی، بەڵکو بەپێچەوانەوە باشترین تەعبیرە لەچۆکدادانی کولتووری دەستەجەمعی بۆ سەرکێشی و یاخیبوون و گوێنەدان و یارییەکانی شیعر.) (٨) ئەم بۆچوونەی بەختیار کرۆکی فەلسەفەی لیبرالیزمی بۆرژوازییە لەهەمبەر دیاردەکان و کۆمەڵگە و ژیانی ئینسانەکان. سەرمایەداری هەمیشە ویستوویەتی و دەیەوێت کرێکاران و خەڵکی ستەمدیدە یەکگرتوو نەبن و پەرشوبڵاو بن. دەیەوێت هۆشیاری چینایەتیان لەئاستێکی نزمدا بێت، دەیەوێت بێئاگا بن لە جیهان و ئاڵوگۆڕەکان و دەستکەوتە زانستی و مرۆییەکان. بەختیار عەلیش ڕێک هەر بەدوای ئەم ئامانجەوەیە. چونکە لەجیهانبینی بەختیار، کۆمەڵگە و چینە کۆمەڵایەتییەکان، خەباتی کرێکار و سۆشیالیستەکان، شۆڕش و ژێرەوژوورکردنی ئەم دنیا پێچەوانەیە نەک هەر ئەرزشیان نییە، بەڵکوو لەهەوڵی ناشیرینکردنیاندایە. بەختیار نایەوێت دان بەبوونی چینە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگە و ململانێی نێوانیان بنێت، لەکاتێکدا (مێژووی هەرچی کۆمەڵی تا ئێستا بووە، بریتییە لە مێژووی کێشە چینایەتییەکان.) (٩) ئەم میتۆدەی شاعیر، کە میتۆدی پڕۆژەی گۆڤاری ڕەهەندیش بوو و تا ئێستاش هەم بەختیار و هەم ڕەهەندییەکان ئیشی لەسەر دەکەن، میتۆدێکە ئیش لەسەر کوشتنی ڕوحی شۆڕشگێڕانەی جەماوەر دەکات و دەیەوێت جەماوەر لەهەر کارێکی شۆڕشگێرانە خۆ بەدوور بگرن. چونکە وەک بەختیار خۆی دەڵێت شۆڕش بێهوودەییە و بۆنەکەشی نەچووە بەسەری شاعیردا.

شۆڕش هاتوچۆکردنی مردنە لەنێوان دیوارەکانی یەک ژووردا(١٠)

یان

بۆنی هیچ جوانییەک و گوڵاوی هیچ شۆڕشێک نەچوو بەسەرمدا(١١)

ئەم دانپیانانەی شاعیر گەرچی ڕاستگۆییەکی تیایە، بەڵام ئەنتی شۆڕشگێڕبوونەکەی هێندە تۆخە ، وا لە خوێنەرە سادە ئاستنزمەکانی دەکات بڕوا بە قسە باقوبریقەکانی بکەن و ئەوانیش هەمان هەڵوێست وەربگرن و بچنە هەمان سەنگەری کۆنەپەرستییەوە. هەر بۆیە بێهۆ نییە ئەو خوێنەرە سادانە؛ لەئاست هەر شاعیرێک یان نووسەرێکی مارکسیستی خێرا تووتی ئاسا هەڵدەدەنێ و دەڵێن ئەو نووسەرە یان ئەو شاعیرە خاڵییە لە فکر. بەمیتۆدی ڕەهەندییەکان ئەگەر باسی نیتشە و فۆکۆ و هایدگەر و لاکان نەکەی ئیتر ئاستی تیئۆریت لاوازە و خاڵیت لە فکر. ببینن ڕەهەندییەکان چ جۆرە خوێنەرێکی عەجاییبیان بەرهەمهێناوە. بزانن چ وێرانەیەکیان بەناوی داهێنان و مۆدێرنەوە بەخشیوە بە مێژووی ئەدەبی کوردی.

بەڵام بڵێم چی گەر ڕقم لەو پیاوە تەنگ ئەستور و گومڕایانە بێت،

ئەو پیاوانەی شەوی دەجار کچانی ئۆفیس و نێوپاس و بەر گۆگاکان هەڵدەمژن

لەدوای هەموو خامۆشبوونی لەزەتێکیشەوە کاتێک زریزەی پانتۆڵەکانیان دادەخەن

باسی شەڕی چینایەتی و بەرەی گەورەی سۆشیالیزم دەکەن. (١٢)

ئەم ناشیرینکردنەی ململانێی چینایەتی و سۆشیالیستەکان و سووکایەتی پێکردنیان و تەنانەت

هەوڵدان بۆ ئابڕووبردنیان لەڕێگەی درۆ هەڵبەستن و پڕوپاگەندەی بۆوژوازییانەوە، ناتوانێت بچووکترین کرێدت بە بەختیار عەلی ببەخشێت. ئاخر ئەمە ئابڕوو چوونێکی گەورەی شاعیرە هەوڵ بدات لەڕێگەی دەقی شیعرییەکانییەوە، تۆمەتی ڕەوشت نزمیی و بێئەخلاقی بۆ بە ئەخلاقترین ئینسانەکانی ناو کۆمەڵگەی چینایەتی سەرمایەداری بکات. شاعیر وەختێک ئەو بێحورمەتییە بە خەباتگێڕانی شەڕی چینایەتی دەکات، ئاخۆ دەبێت لە چ چاوەڕوانییەکدا بێت کە خوێنەر ڕێز بۆ دەقە شیعرییەکەی دابنێت؟. لەکاتێکدا (کۆمۆنیستەکان، لەلایەکەوە بەکردەوە، پێشڕەوترین و لێبڕاوترین بەشی حیزبەکانی چینی کرێکاری هەر وڵاتێکن، ئەو بەشەی کە هەموو بەشەکانی تر پاڵ پێوە دەنێ؛ لەلایەکیترەوە ، بەتیئۆری، سەرباقی جەماوەری گەورەی پرۆلیتاریا، لەڕێگا و ڕەوت و بارودۆخ و دەستکەوتە گشتی و مەزنەکانی بزووتنەوەی کارگەری، بەڕۆشنی تێدەگەن.)(١٣) بەختیار دەزانێت لێدان لە جەنگاوەرانی شەڕی چینایەتی، لێدانە لەبەشی پێشڕەوی چینی کرێکار و مۆتۆڕی شۆڕشی سۆشیالیستی چینایەتی، بۆیە هەوڵەکانی لەسەر شێواندنی وێنەی واقیعی ئەو تێکۆشەرە مارکسیستانە چڕ دەکاتەوە. ئاشکرایە کۆمۆنیستەکان دەیانەوێت ڕیزەکانی چینی کرێکار یەکگرتوو و یەکپارچە بکەن و وەک هێزێکی کۆمەڵایەتی سەرتاسەری بێنە مەیدان و سیستەمی سەرمایەداری بڕوخێنن و سۆشیالیزم دامەزرێنن، بۆیە بۆرژوازی دەیەوێت ئەو خەونە چینایەتییە نەیەتە دی و هەموو هەوڵێک دەدات ئەو ڕیزە کۆمەڵایەتییەی کرێکاران پرشوبڵاو بێت. بۆرژوازی بەناوی ئایین و نەتەوە و وڵات و گروپی جیاجیا؛ کرێکارانی لەتوپەت کردووە و تێکۆشاوە ئایدیۆلۆژی خۆی بەسەر بیرکردنەوەیاندا زاڵ بکات و لەمەشدا بۆرژوازی بە کۆمەکی دەزگا و دامەزراوەکان و زانکۆ و ئەدەب و هونەر و پەروەردە و خێزان و ئایین و نەریت و کلتوور سەرکەوتوو بووە. بەختیار عەلیش وەک نووسەرێکی پارێزەر لە بەرژەوەندی چینایەتی بۆرژوازی بەجوانی بەئەرکی خۆی هەڵساوە و ئەوەی بۆرژوازی لەوی دەخوازێت، جێبەجێی کردووە. بۆ بۆرژوازی و خودی بەختیاریش ئەوە گرنگە و زۆر گرنگە کە جەماوەر تاک تاک بژین و تاک تاک بیر بکەنەوە و تاک تاک لەگۆشە و کەنارەکانی کۆمەڵگەوە بەبێدەنگی بژین، چونکە لایان ڕوونە کە (ئەو هونەرمەندەیش کە بە تاک و تەنها یاخی ئەبێ و خەبات و تێکۆشانی توندوتۆڵ بە خەباتی کرێکارانەوە گرێ نادا، هەرچی بکا بێ سوودە، چونکە هەر کرێکارانن لەجەرگەی ژیانی پڕ لە کوێرەوەری و چەوسانەوەیاندا، یاخی بوونیان بەرجەستە ئەکەن، ئەوانە لەسەریانە بێجگە لە خۆیان ئەو چین و توێژە کۆمەڵایەتییانەش ڕزگار بکەن کە وەک خۆیان ئەچەوسێنرێنەوە دووچاری نامۆیی بوون.(١٤) ئینکارکردنی ئەم ڕاستییە مێژووییە جگە لە سەرسەختی نیشاندان لەسەر بەرجەستەکردنەوەی بەرژەوەندییەکانی سەرمایەداران، هیچ کەڵکێکی تری نییە. ئەم واقیعە تاڵە لای بەختیار و شیرینە لای ئێمەی مارکسیست، دەرخەری شوناسی چینایەتی هەریەک لە ئێمەیە. بەختیار تا ئێستا بۆچوونەکانی خۆی نەشاردۆتەوە و بەهەر ڕێگەیەک بۆی لوا بێت، دەری بڕیوون و بێباک لەوەی نەیارەکانی چ ڕەخنەیەکی لێئەگرن. ئەگەر لە سێ دەیەی ڕابردوو ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستی نەیتوانیبێت چالاکانە لە مەیدان بێت و هەڵسوڕاو بێت، ئەوا ئەمڕۆ دەبێت بەڕوونی قسەی خۆی بکات. ئەرکی ڕەخنەی ئەدەبی مارکسیستییە واقیعی بزووتنەوەی ئەدەبی کوردی نیشان بدات و گرفتەکان بداتە بەر باس و شیکردنەوە و لەڕێگەی ڕەخنەگرتن و دەرخستنی ماهییەتی کۆنەپەرستانەی ئەدەبی بۆرژوازی،

تـەکان بـە ئەدەبـی شۆڕشـگێڕانە بـدات. واقیـع و ژیـان و کۆمەڵگـە هیـچ جێوشـوێنێکیان نییـە لـە شـیعرییەکانی بەختیـار عەلیـدا. چونکـە واقیـع لای شـاعیر خەیاڵێکـی مەجازییانەیـە و هەرچـی لـەو خەیاڵـەدا ڕوو بـدات واقیعییـە. بەختیـار پێیوایـە (شـیعر هەمیشـە ناواقیعییـە. ناواقیعییـە بـەو مانایـەی تەعبیـرە لـە حاڵەتێکـی نـا کۆمەڵایەتـی و مێژوویـی، حاڵەتـی دەسـەڵاتی ڕەهـای تـاک و دەسـەڵاتی ڕەهـای ڕوحێکـی فـەردی بەسـەر قـەدەری هەمـوو شـتەکاندا.) (١٥) بـەڵام ڕێـک بەپێچەوانـەی ئـەم تێگەیشـتنە تاکگەرایـیـەی بەختیـار (واقیـع ناوەڕۆکـی هـەر کارێکـی هونـەری پێکدەهێنێـت.)(١٦) لێرەشـەوە و لـەم تێگەیشـتنە لنگەوقووچـەی بەختیـارەوە سـەبارەت بـە زەرورەتـی تاکگەراییەکـی خاڵیـی لـە هـەر ئاکتێکـی شۆڕشـگێرانە، جەمـاوەر دووچـاری شـێواندنێکی گـەورە دەبێـت. بەختیـار جەمـاوەر وەک زاراوە دەبینێـت نـەک وەک هێزێکـی کۆمەڵایەتـی، نـەک وەک هەڵسـوڕێنەری دەیـان بـزاوت و جووڵـەی شۆڕشـگێرانە. بۆیـە دەڵێـت (ئیشـکردن بـە زاراوەی جەمـاوەر، بەشـێکی گرنگـی پرۆسـەی شـەرعییەت بەخشـینە بـە جەهـل.) (١٧)ئـەم حوکمـە بێبنەمایـەی بەختیـار بـازاڕی گـەرم دەکات، لەبـەر چەنـد هۆیـەک بـووە، بـووە بـە عەقڵییەتـی بەشـێک لـە نووسـەران و خوێنـەران. ئەویـش لەبـەر ئـەوەی

یەک : لاوازبوون یان لەئارادا نەبوونی هیچ ئەلتەرناتیڤێکی بەهێز و سەنگینی کۆمەڵایەتی.

دوو : قبووڵکردنـی ئـەم ئەلگۆیـە وەکـو مۆدیلێـک، بێئـاگا لـەوەی چ کاریگەرییەکـی نێگەتیڤـی هەیـە بەسـەر شوناسـی ئەدەبـی و مێـژووی نووسـینی ئـەوان.

واقیـع لای شـاعیر ئـەو جیهانـە دەرەوەییـە نییـە کـە ئێمـە دەیناسـین و ڕۆژانـە دەسـت و پەنجـەی لەگەڵـدا نـەرم دەکەیـن و هەناسـەی تێـدا دەدەیـن و چێـژی لێدەبینیـن و جوانییەکانـی هەسـت پێدەکەیـن، بەڵکوو واقیـع ئـەو بگـرە و بەردانەیـە کـە ئەبسـتراکتانە و لەخەیاڵـی ئـەودا ڕوو دەدەن، بێئـەوەی هیـچ پەیوەندییەکیـان بـە واقیعـەوە هەبێـت. هـەر لەبـەر ئەمەشـە مانـای شـیعر لای بەختیـار لـەو واقیعـە مەجازییـەوە شوناسـی خـۆی وەردەگرێـت و بـەدەر لەمـە شـیعر لای بەختیـار مانایەکـی تـری نییـە.

کوشتارگا و لە هەلەوین هەڵکێشانی شیعر

دیمەنە شیعرییەکانی نێو دیوانەکانی کاک بەختیار، جگە لە تراژیدیا، جگە لە مەرگ و تاریکی و ڕەشبینی، جگە لە کوشتن و خوێن و کارەسات، کۆمەڵێ تابلۆن کە کۆی پارچەکانی ئەم دیمەنانە تا ڕادەیەک هاوشێوە و هاودیمەنی کارەسات و ترس و بیمی نێو فیلم و دیمەنەکانی بۆنەی هەلەوینن.(١٨) دیارە مەبەستم ئەوە نییە کە ترس و بیم نابێت لەشیعردا بەکار بهێنرێن و وێنا بکرێن، بەڵکوو بەو مانایەیە کە لەغیابی ئومێددا، پانتایی دەق سەرتاپا دەبێتە ترسستان. بەختیار عەلی هەر بۆ ئەوەی دەقەکانی ئومێدبەخش نەبن، ئیتر بەلایەوە گرنگ نییە چ فەزایەکی تاریک لەدەقدا دەخولقێنی و چ ئەتمۆسفیرێک بۆ خوێنەرە تایبەتەکانی (نوخبە) فەراهەم دەکات.

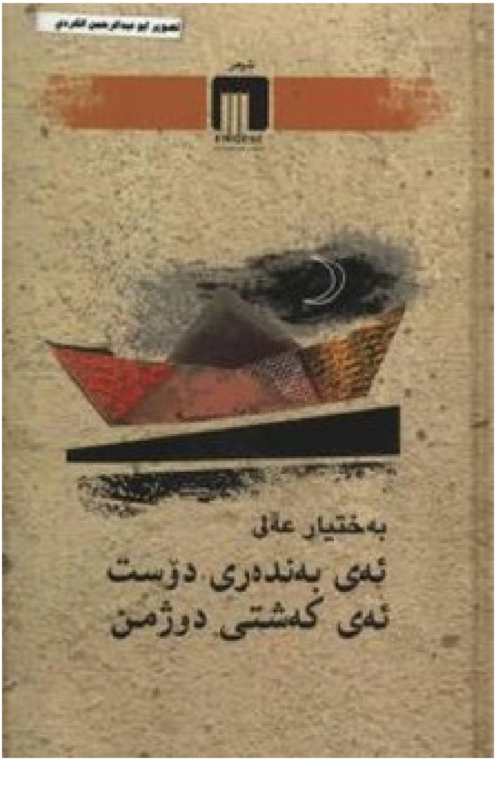

به خۆی و پۆستاڵە سپییەکەیەوە، لەناو ئەم کتێبخانە خوێناوییەدا ون دەبێت

لە ڕیواقی ئەو کتێبانەدا کە پڕە لە بۆنی خوێنەری کوژراو

ئەو کتێبانە هەڵدەداتەوە کە پڕن لە وەسفی گوڵی کوێر

لە پەڕی مەلی سەربڕاو. (١٩)

بەختیار فۆبیا و بیم دەکاتە باکگراوندی شیعرەکانی و ئەوەی تروسکایی بێت لەو تاریکستانەدا بەدی ناکرێت. هۆکارەکەشی هەر ئەوەیە کە شاعیر وەک نووسەرێکی ئەنتی سۆشیالیستی کە ئومێد تیایدا باڵایە، هەنگاو هەڵدەگرێت و دەچێتە پێش.

شەو جێیهێشتین. جلە خوێناوییەکانی خۆی لێرە دانا و ڕۆیشت. شمشێری جەنگەکانی دوێنێ و خەنجەری بە خوێنی دوژمنان سوور. کفنی بۆ دانایین کە گوڵاوی دۆزەخی پێوە بوو. زنجیر کە لەمێژە لە یادی ئێمەدا زرینگەی دێت... هەموو شتێکی جێهێشت و لە تاریکیدا ونبوو. خیانەتی لەهەموو شتێک کرد. لە سارێژکردنی. خیانەتی لە هەموو شتێک کرد. لە سارێژکردنی برین بە سووتووی گوڵ، لەگرتنەوەی خوێن بە دەرمانی شاعیران، لە بەستنی ئێسک بە مەرهەمی خەیاڵ.(٢٠)

خوێنەر لەوەها فەزایەکدا دەبێت خەیاڵی چی بکات و چۆن بتوانێت لەڕێگەی ئەو وێنە شیعرییانەوە چێژ وەربگرێت و سەلیقەی خوێندنەوەی بچێتە سەر. لەوەش سەیرتر خوێنەر ببێتە عاشقی ئەمجۆرە شیعرانە و سەوداسەریان بێت. ئایا خوێنەر لەخۆی پرسیوە ئەم شیعرە چ ئیزافەیەک دەخاتە سەر ئاستی مەعریفەی؟ ئایا ئەم شیعرانەی بەمجۆرە نووسراون تا چەند دەتوانن خوێنەر بە ڕوحێکی ئاسوودەوە دەق لەدوای دەق بە جۆش و خرۆشەوە بیان خوێنێتەوە. ئەم ناوەڕۆکە کە قەسابخانەیەکە بۆ خۆی، بزانن چ کاریگەرییەکی دەروونی لای خوێنەر جیدێڵێت. ئەمەجگە لە ئەرکە بنەڕەتییەکەی خۆی کە بریتییە لە وەرچەرخاندنی سەرنج و بیر و هۆشی خوێنەر لە مەسەلە بنەڕەتییەکانی ژیان و دوورخستنەوەیان لە مەیدانی خەبات. لێرەدا پرسیار ئەوەیە بۆ بەختیار فەزای ترس و تاریکی بۆ قەسیدەکانی هەڵدەبژێرێت. ئەم ئەتمۆسفیرە هۆکارە یان یارمەتیدەرە تا خوێنەر لە واقیع دوور بخاتەوە و بەهیچ کلۆجێک بیری خوێنەر بەلای خەبات و جەماوەر و واقیع و شۆڕش نەچێت. لەبری ئەوە دەیەوێت تەواوی هەست و بیرکردنەوەی خوێنەر لای فەردانییەت و تاکگەرایی و بێئومێدی و ڕەشبینی بێت.

گەلێ دوورم لە ڕۆشنایی..گەلێ دوورم گەلێ دوور.(٢١)

یان

پێمبڵێ بۆ مرۆڤ بۆ ساتێکیش چییە لە چێژی تاریکی تێر نابێت.(٢٢)

بەبڕوای من ئەو مرۆڤەی چێژ لە تاریکی دەبینێت و لەو چێژە تێر نابێت، ئەوە مرۆڤ نییە

و لەڕەچەڵەکی شەمشەکوێرەیە. ئەم چێژبردنە لە تاریکی لەدواجاردا چێژبردنە لە کۆیلەتی و بێدەنگی و شوکرانبژێری لەهەمبەر دەسەڵاتی سیاسی و چینی فەرمانڕەوا.

ئیدی تەواو

ئیدی ئاوابە ئەی خۆر، ئاوابە ئەی بێفەڕ، ئاوابە ، ئاوابە، ئاوا.(٢٣)

لەم تاریکستانە بێ تروسکەیەوە شاعیر دانپیانانێکی تر تۆمار دەکات

ئەی نیشتمان شیعرەکانم وەکو دۆسیەی پۆلیسخانەکانی لێهاتووە پڕێتی لە وێنەی پیاوکوژان دزی یاخی. ..(٢٤)

یان

ڕوحلەبەرە سپییەکان دێن.(٢٥)

ئیتر پانتایی شیعر ڕەش و تاریک و ڕۆشنایی تیدا نەبێت و پڕ لە پیاوکوژ و دز و مەلی کوژراو و گوڵی کوێر و ڕوحلەبەری سپی بێت، ئاخۆ ئەو شیعرە لەهەر فیستیڤاڵێکی هەلەویندا پلەی یەکەم بەدەست ناهێنێت؟

ئامڕازەکانی شەڕ و ترس لە دڵا چاندن لای شاعیر بریتین لە چەقۆ و تفەنگ و فیشەک و خەنجەر و تادوایی. وێنای ئەم ئامڕازانە شیعر دەباتە دۆخی ترس و خوێن ڕشتن و نائارامی دەروونی.

دڵێکی منداڵانەی هەبوو، هێندەیان بریندار کرد...بەیانیان چەقۆ، نیوەڕوان چەقۆ، ئێواران چەقۆ، دۆستان چەقۆ، دوژمنان چەقۆ، گەورە چەقۆ، بچووک چەقۆ، یار چەقۆ، نەیار چەقۆ.(٢٦)

لێرە زەمەن و مرۆڤ و کۆمەڵگە تەژین لە چەقۆ. تەژین لە ترس و مردنی چاوەڕوانکراو. تەژین لە ترس و تاریکی. جێخستنی ئەم هەلەوینستانە لە مێشکی خوێنەری کورد ئەو ئەرکەیە کە بەختیار لەسەر سینییەکی زێرین و لەژێر ناوی داهێناندا پێشکەشی خوێنەران و دەسەڵاتی کۆنەپەرستی کۆمەڵگەی دەکات.

وەهمگەرایی و ئایین

ئاییـن و ئایینخـوازی بەرئەنجامـی تـرس و وەڵام وەرنەگرتنـەوەی پرسـیارە ئەزەلییەکانـی مرۆڤـە. مـرۆڤ ئایینـی پێویسـتە تـا بێدەسـەڵاتی خـۆی بشـارێتەوە. ئاییـن مـرۆڤ لەسـەر شـوکرانەبژێری و ڕازیبـوون بـە چارەنـووس ڕادێنێـت. ئاییـن مـرۆڤ لـە هـەر هەوڵێـک بـۆ دەربازبـوون لـە سـتەم و نایەکسـانی دوور دەخاتـەوە و مـژدەی جیهانێکـی خـۆش و بەهەشـتێکی ڕازاوەی دوای مـردن دەدات بـە ئینسـان. ئاییـن مـرۆڤ ملەکـچ و کۆیلـە دەکات و ئیـرادەی دەکوژێـت. هەربۆیـە چینـە باڵادەسـت و فەرمانـڕەواکان، پاشـاکان، خـاوەن کۆیلـەکان، فیوداڵـەکان و ئێسـتاش سـەرمایەداران پێویسـتیان بـە ئاییـن هەیـە تـا چینـی کرێـکار لەخەبـات دوور بخەنـەوە و بـەو چارەنووسـە ڕەشـەی خۆیـان ڕازی بـن و خەبـات نەکـەن بـۆ گۆڕینـی ئـەم جیهانـە نابەرابـەرە. ئاییـن کۆڵەکەیەکـە لـە کۆڵەکـە بنەڕەتییەکانـی کۆمەڵگـەی بـۆرژوازی. دیفاعکـردن لـە ئاییـن، دیفاعکردنـە لـە بـۆرژوازی. ناوەڕۆکـی ئاییـن ناوەڕۆکێکـی کۆنەپەرستانەیە. کاتێـک شـیعر دەخرێتـە خزمـەت ئایینـەوە، یـان ئاییـن لـە شـیعردا بەتۆخـی زاڵبوونـی خـۆی بەسـەر ناوەڕۆکدا بەرجەسـتە دەکاتـەوە، ئـەوە مانـای وایـە کۆنەپەرسـتی ڕوحـی شـیعرەکەی کوشـتووە. لـەم گۆشـەنیگایەوە وەختێـک شـیعرەکانی یـان دروسـتتر بڵێـم پەخشانەشیعرییەکانی بەختیـار عەلـی دەخوێنینـەوە دەبینیـن جوگرافیـای دەقەکـە لێوڕێـژە بـە ژمارەیەکـی بێشـوومار لـە وشـەی ئایینخـوازی و خورافـە لـە چەشـنی (خـوا، قیبلـە، جەهەنـم، دەسـتنوێژ، حـەرام، غـەزا، کوفـر، یەقیـن، موبـارەک، پێغەمبـەر، بـت، شـەیتان، فریشـتە، حـۆری، کفـن، خوتبـە، مەککـە، دەروێـش، نوێـژ، مەلەکـوت، قیامـەت، دۆزەخ، بەهەشـت، وەحـی، عـەرش، نەفخـی ئاخـر زەمـان، زەندیـق، زاهیـد، کافـر، مەخلوقـات، وەسـەنی، ئایـەت، مەحشـەر، ڕەجمکـردن، وەعـز، قورئـان، خەڵـوەت، تەقـوا، تەجویـد، ئیمانـدار، زیکـر، مزگـەوت، تەڵقیـن، فیـردەوس، ئەهریمـەن، خـاچ، شـەریعەت، بەربانـگ، ڕەحمـەت، ئیـمان، ئیسرائیـل، خەلیقـەت، یـەزدان، مەعبـەد، ئینجیـل، خـاچ، میحـراب، پەرسـتگا، نوشـتە، مەسـیح، سـوژدە، ڕۆژی حـەشر، ئەسـحابە، بەرمـاڵ، دوعـا، حـەڵاڵ، حـەرام، بەردەنوێـژ، رکـوع، شـافعی، نـوح، مەرقـەدی شـێخ). (٢٧) ئـەم وشـانە و زۆری تریـش سـاختمانی کرۆکـی شـیعری بەختیـار یـان ناوەڕۆکـی شـیعر لای ئـەو پێکدەهێنـن. ئـەم وشـانە هەریەکـە چەندینجاریـش دووبـارە کراونەتـەوە. تەنهـا وشـەی خـوا زیاتـر لـە ٢٠٠ جـار بـەکار هاتـووە ئەمـە جگـە لـە وشـەی یـەزدان. بەکاربردنـی ئـەم وشـە ئایینیانـە بـە پلەیـەی یەکـەم لـەو شـوێنەوە دێـت کـە بەختیـار دەیەوێـت خوێنەرێـک باربهێنێـت کـە بـڕوای تـەواوی بـە ئاییـن هەبێـت و دوور بێـت لـە هـەر هەوڵدانێـک بـۆ ئاڵوگـۆڕی شۆڕشـگێرانە.

من نوێژ بۆ ئەو گیانە دەکەم کە بۆ بەگزادەکان چەمینەوە

نوێژ بۆ ئەو بارانانە دەکەم کە بالکۆنی مردنیان بۆ شتین

نوێژ بۆ ڕەشێتی موتلەقی شەو دەکەم.(٢٨)

گرێـی دژە سۆشیالیسـتی بەختیـار عەلـی کـە لـە ڕێگـەی زمـان و خیـاڵ و وێنەشـیعرییەکانیدا بەرجەسـتە دەبێتـەوە. وا لـە شـاعیر دەکات بەشـوێن ئیـمان بـە ئیسـلامی سـوننەتییەوە بێـت. ئیسـلامێک کـە هیـچ دژایەتییەکـی نەبێـت لەگـەڵ بزووتنـەوەی کوردایەتـی و خاوەنـی هیـچ پڕۆژەیـەک نەبێـت بـۆ دەسـەڵاتی سیاسـی. بـەڵام شـاعیر لەئاسـت ڤێرژنـی ئیسـلامی سیاسـی و مۆدێلـی بازرگانانـی سیاسـی ژێـر عەبـای ئیسـلام کـە خاوەنـی پـڕۆژەن بـۆ دەسـەڵات و بەڕێوەبردنـی کۆمەڵگـە(کـە مەعلومیشـە گـەر دەسـەڵاتیان هەبێـت؛ کوردسـتان دەکـەن بـە ئەفغانسـتان و سـۆماڵێکی تـر) ئـەم ڤێرژەنـەی ئیسـلام و ئـەم مۆدێلـەی قەبـوڵ نییـە و بگـرە بـە توندیـش ڕەتـی دەکاتـەوە. بەختیـار لـە شیعرەکانیدا جگـە لـە وشـە ئاینییـەکان، گەلـێ وشـەی وەهمگـەرای بـەکار هێنـاوە وەکـو (دوعـا، نوشـتە، گوللەبەنـد و چیرۆکـی ئەسحابەکان و جـادوو و..تـاد) کـە هێنـدەی تـر بـاری کۆنەپەرسـتی دەقەکانـی قورسـتر کـردووە.

بەماسییەکانم گووت گووللەبەندێکم بۆ بنووسن دژی دەریا

بەهەورەکانم گووت نووشتەیەکم بۆ بکەن دژی ئاسمان

بەڕێگاکانم گووت دوعایەکم بۆ بنووسن دژی ونبوون.(٢٩)

شـاعیر نـەک هـەر پاڕانـەوەکان، بگـرە نزاکانیشـی بەجۆرێکـن کـە کۆیلەتـی بەرجەسـتە دەکەنـەوە. ناشـکرێت ئەمـە لەژێـر نـاوی ئـازادی بیـروڕادا فـەرز بکرێـت بەسـەر خوێنـەردا. شـاعیر ئـازادە و مافـی بیرکـردەوەی تایبـەت بەخـۆی هەیـە. ئـەو مافـی خۆیەتـی بیروباوەڕەکانـی بخاتـە نێـو شـیعرەکانی، بـەڵام ئەویـش لەڕێگـەی فراوانترکردنـەوەی پانتایـی هۆشـیاری کۆمەڵایەتـی و مەعریفی لای خوێنـەر، نـەک چاوبەسـتەگی خوێنـەر لـە بینینـی ڕاسـتییەکان و واقیعـی تاڵـی ژیـان.

ئەی خودایە

بە کۆتر بڵێ ڕمبورێت

با گەردنم ئازاکات ئەو.

عەفوومکەن هەور و ئەستێرە

عەفوومکەن خۆر و مانگەشەو

ئەی خودایە

با دەرچم لە جوانی و دەریا

با دەرچم لە پەپوولە و خەیاڵ

با دەرچم لە غەمی حەقیقەت

با بگەم بە شکۆفەی مەحاڵ

ئەی خودایە

بمبورن ئەوەی لێیان بووم

بمبورن ئەوەی لە من بوون

بمبورن ئەوەی لێیان چووم

بمبورن ئەوەی لە من چوون(٣٠)

ئەگەر ئەم نموونەیەی سەرەوە بەرجەستەکردنەوەی کۆیلەتی نەبێت چیترە؟ کێن ئەوانەی خەریکی بەرجەستەکردنەوەی کۆیلەتی و نزا و پاڕانەوەن لە خودا؟ کێن ئەوانەی خودا زۆرترین قورسایی هەیە لە دەق و وتە و قسەکانیان؟ مەگەر مەلا و واعیز و بانگخوازەکان نین. مەگەر ئەم هەوێنی بەکۆیلەکردنی مرۆڤەکان هەمان ئەو هەوێنە نییە کە ئیسلامی سیاسیی ئیشی لەسەر دەکات؟ ئایا هەمان جەوهەر و ناوەڕۆکی دژە ئینسانیان نییە؟ بۆ دەبێت ئەمە بۆ ئیسلامی سیاسی و بانگخواز و مەلا مفتەخۆرەکانیان جێی ڕەخنە بێت و بۆ بەختیار عەلی قابیلی قەبوڵ بێت. نەخێر بەختیار عەلیش بە ئەندازەی هەر بانگخوازێک وەهم و خورافە بڵاو دەکاتەوە و بزووتنەوەی کۆنەپەرستی ئەدەبی کوردیش دەستخۆشانەی لێدەکات. ئەمە کارەساتە و دەبێت بەختیار درک بەوە بکات چ تاوانێک دەرهەق بە خوێنەری کورد ئەنجام دەدات. دەبێت بزانێت ئەوەی دەینووسێت دەچێتە خانەی بەکۆیلەکردنی ئینسانی کوردەوە.

خۆبینینەوە لە ئاوێنەی غروور

سیفەتی خاکیبوون هەمیشە لای ئەو نووسەرانە بەرجەستە دەبێتەوە کە لە بەرهەمەکانیاندا ئینتمایان بۆ جەماوەر و خەڵکی ستەمدیدە هەیە. سادەیی و خاکیبوون دەبنە هۆی بەهێزبوونی کەسایەتی و حورمەتی نووسەر. لەهەمان کاتیشدا لووتبەرزی و فیز و خۆبەزلزانین لەئاست جەماوەری ستەمدیدە و خوێنەرێک کەئاستی هۆشیاری لەئاستی پێویستدا نییە، نوزعەیەکی چینایەتییە و ئاو لە جیهانبینی بۆرژوازییەوە دەخواتەوە. بەختیار بەوپێیەی لەئەدەبی کوردیدا بەخت یاوەری دەبێ و دەکەوێتە بڕگەیەکی مێژووەوە کە شانسی ئەوەی دەبێت، ئەو ناو و ناوبانگە پەیدا بکات. ئەمەش وای لێدەکات جگە لە موردیدەکانی و نووسەرە خۆ بە بەختیار هەڵواسراوەکانی و ستایشکەرەکانی، کە مایەی ڕازیبوون و هەروەها پەیڕەوکەری بەختیارن، کە بەچاوێکی تایبەت لێیان دەڕوانێت، ئەوانی تر لەئاستی خۆیدا نابینێت.

من خودام.(٣١)

یان

من ستایشی خۆم دەکەم. (٣٢)

ئـەم بەخـۆ هەڵدانـە جا چ لـەزاری خۆیـەوە بێـت یـان لـەزاری کارەکتەرێکـی نـاو قەسـیدەکانییەوە بێـت، چ ڕاستەوخۆ بێـت یـان ناڕاسـتەوخۆ ڕەنگدانـەوەی هەمـان ئایدیۆلـۆژی و هەمـان ڕوحییەتـی نەرجسـییەتی شـاعیرە. ئـەم غـروورەی شـاعیر پـەل دەکێشـێت بـەرەو ئـەوەی زمانـی گفتوگـۆی لەگـەڵ نەیارەکانـی بگۆڕێـت بـە زمانێکـی سـادە و بازاڕیـی و جنێوئامێـزی پـڕ لـە سـووکایەتی.

ئەی گەمژە گوناهی من نییە تۆ ناتوانیت یاقووت ڕاوبکەیت

گوناهی من نییە تۆ لەجنسی خشۆکەکانیت و من لە ڕەگەزی تۆفان

من لە جنسی خوداکانم و تۆ لە جنسی مێرووله خووساوەکانی ژێر باران

من سەر بە خێڵێ ئەستێرەناسەکانم تۆ کرمفرۆشێکی بیمار

تۆ پاسوانی کەلاویت، من ئەندازیاری یۆتۆپیام

تۆ لقی درەختێکی کرمێیت، من نور و گڕ و ڕەشەبام

گوناهی من نییە سەری تۆ لە دڕک زیاتر هیچ ناگرێت

ئەوەی من دەینێرم بۆ ئەبەدییەت بە تۆ ناگەڕێتەوە

ئەو خاک و زەریایانەی من دروستیان دەکەم بە گەزی پەڕپووتی تۆ ناپێورێن

تۆ ئەی کڕیاری کۆنی زبڵخانەی ژیان

دانی تۆ لەوە پیرترە ، گوێزی پڕ حیکمەتی من بشکێنێت

لووتی تۆ لەوە زەلیلترە بۆنی باغی من بکات..(٣٣)

بەختیـار دەیەوێـت لەڕێگـەی ئـەم هەمـوو بەراوردکارییـەی نێـوان خـۆی و نەیارەکانـی چـی بڵێـت و خوێنـەر لەبـەردەم چ پەیامێـک دابنێـت. ئایـا بەختیـار دەتوانێـت گرەنتـی ئـەوە بـدات بـە خوێنەرەکانـی کـە سـبەینێ هەمـان سـووکایەتی ڕووبەڕوویـان ناکاتـەوە ئەگـەر لـەدوای خوێندنـەوەی بەرهەمەکانـی، بەختیـار بخەنـە ژێـر نیشـانەی پرسـیار و ڕەخنـەی لێبگـرن. ئـەم خۆبینینەوەیـەی بەختیـار لـە قووڵایـی غـروور چ سـوودێک بـەو نووسـەرە دەگەیێنێـت؟

کتێبـی زۆر لەسـەر مـن دەنووسرێـت، قەسـیدەی تاریک...دیوانـی پـڕ لـە خوێن.حـەرف شـەرم دەکات لەنزیـک نـاوی منـەوە داینێن.قەڕنـەکان شـەرم دەکـەن تێکـەڵ بـن بـە زەمانـی مـن. ڕەنگـەکان شـەرم دەکـەن تێکـەڵ بـن بـە ڕەنگـی مـن.(٣٤)

بەختیار بەدانناپیانانی خۆی چونکە بۆ نوخبەیەک لە خوێنەران دەنووسێت و جێوشوێنی جەماوەری بەرینی ستەمدیدە لە حیساباتی ئەودا نییە، بۆیەش خۆی وەک نووسەرێک لەسەرووی خەڵک و چینەکانەوە دەبینێت. ئەم عەقڵییەتە، عەقڵییەتێکی بۆرژوازییانەیە و گوزارشتە لە بەرژەوەندی چینە باڵادەستەکان.

هەر کاتێک نووسەر بۆ خوێنەرێکی ئاست نزم شتی نووسی، وەک نووسەر کۆتایی هاتووە. نووسەر ئەو کەسە نییە کە دادەبەزێت بۆ لای خوێنەر، بەڵکو کەسێکە کە خوێنەر ناچار دەکات سەرکەوێت بۆ لای ئەو. (٣٥)

ئەم مەقامە بەرزەی شاعیر بۆخۆی و نووسەرانی سەر بە نوخبەکەی خۆی بەڕەوا دەبینێت، خۆیان لە جەماوەری ستەمدیدە بە گەورەتر و زیاتر دەزانن، ئەوان پێیانوایە لەسەرووی چینەکانەوە و لەئاسمانی نووسیندا خەریکی داهێنانن و نابێت و ناکرێت نە بەزمانی ئەو خەڵکە بنووسیت و نە بۆ ئەوانیش بنووسیت. ئەمە پێناسەی خۆیان و شوناسی داهێنانی نووسەرە لای ئەم پارێزەرانەی ستەم و چەوسانەوەی بۆرژوازی. بەپێچەوانەوە، نووسەری شۆڕشگێڕ و سەر بە چینی کرێکار لەناو واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی چینەکەی خۆیەوە بە زمانێکی ئەدەبی جوان، نووسین و بەرهەمەکانی دەخوڵقێنێت .

دیماگۆجییەتێـک کـە بەختیـار عەلـی پەیـڕەوی دەکات، فریودانـی توێژێکـە لـە نووسـەران و خوێنەرانـی ئاسـت نـزم کـە بـڕوا بـەم حیکایەتـە سـەیر و عەجباتییانـەی بەختیـار دەکـەن. ئەگینـا نووسـەران و خوێنەرانی وشیار و بەدەربەسـت و شۆڕشـگێڕ نەک ئـەم فریوکارییانـە ڕەت دەکەنەوە، بەڵکـو هـەوڵ دەدەن لەهـەر بۆنەیـەک بێـت ماهییەتـی دژە ئینسـانیی و دژە جەماوەریـی و دژە شۆڕشـگێرانەی ئـەم شـاعیرە ئاشـکرا بکـەن.

ژن ..مەخلوقێکی ئەبستراکت

ژن لای بەختیـار عەلـی نووسـەر بەهەمـان دەردی شـاعیر چـووە و لـە مرۆڤێکـی ڕۆمانسـییەوە بـووە بـە مەعشـوقێکی تێکشـکاو و تاکێکـی لاواز و ئەبسـتراکت لەهـەر پەیوەندییەکـی کۆمەڵایەتـی. خۆشەویسـتیش لـە پەیوەندییەکـی ئینسـانییەوە بووە بـە پەیوەندییەکی نـا کۆمەڵایەتـی تراژیدییانی نێـوان دوو کـەس. لەکاتێکـدا خۆشەویسـتی نێـوان دوو ئینسـان، ڕایەڵەیەکـی کۆمەڵایەتـی نێـوان دوو ئینسـانە لەپێنـاو ژیـان. عەشـق لای بەختیـار بریتییـە لـە ئەزموونـی پەیوەندییەکـی سێکسـی شکسـتخواردووی نێـو خەیاڵێکـی ئەبسـتراکت کـە یـاری بـە چارەنووسـی عاشـقەکان دەکات. ژن جگە لـەوەی هۆکارێکـی دامرکانـەوەی غەریـزەی سێکسـە، لەهەمـان کاتیشـدا مەخوقێکـە داوێنپێـس.

ئـای لـەو ڕۆژگارە خۆشـانەی لەگـەڵ پێغەمبەرەکانـدا مەسـت بـووم و لەپێخەفـی خۆشەویسـتیدا لەگـەڵ ئافرەتـە داوێنپیسـەکاندا نوێژمکـرد.(٣٦) ئاخـۆ هـۆی چییـە بەختیـار سیفەتی داوێنپیسـی دەداتـە پـاڵ ئافـرەت؟ وەک ئـەوەی ئـەم دیاردەیـەی نیزامـی چینایەتـی (داوێنپیسـی)؛ تایبـەت بـە ئافرەتـی بێـت و تەنهـا کاری ژنـان بێـت و پیـاوان بێبـەری بـن لێـی. شـاعیر ژنـی لـە کۆمەڵگـە تەجریـد و جیـا کردۆتـەوە و بـە موجـەرەدی بەرخـوردی لەگەڵـدا دەکات. کـرداری سـێکیش وەک چالاکییەکـی مرۆیـی ڕێـک بـە تێڕوانینێکـی مەزهەبییـەوە دەیچوێنێـت بـە پیسـی. ئەمـە چ ڤایرۆسـێکی کۆنەخـوازی و دژە ژنییەکـە کـە شـاعیر لەهەنـاوی شـیعرەکانیدا هەڵیگرتـووە و دەیەوێـت خوێنەرەکانـی پـێ تـووش بـکات و ئاوەزیـان بـەرەو کۆنەپەرسـتی ئاراسـتە بـکات؟

وەک قورئان لەماڵی سۆزانیدا، وەک کاتژمێر لە دۆزەخدا بێکار و فەرامۆشکراوم (٣٧)

یان

دەبوومە ئەو سۆزانییە پیرەی کە چەورە و گەنجە لچقرتاوەکان پێی فێردەبن. (٣٨)

تـا دەگات بـەوەی ئیتر تەوزیفـی سـۆزانی گەرچـی بەمانـای جیـا و لەزمانـی کارەکتـەری جیـاوە گوزارشـت لـە سیفەتەکە دەکـەن، بـەڵام ئەڵقـەی جەوهـەری خۆشەویسـتی ئینسـان ونـە. ئەمـەش بـەو مانایـە دێـت کـە ژن جگـە لـە درۆزنبـوون، داوێنپیـس و سـۆزانی و قەحبەشـە. بەختیـار لـە هیـچ دەقێکـدا ژنـی وەکـو ئینسـانێکی کۆمەڵایەتـی و خـاوەن ئیـرادە وێنـا نەکـردووە، ژن لای بەختیـار مەخلوقێکـی ئەبسـتراکتی نـا کۆمەڵایتییـە و هیـچ ڕۆڵێکـی نییـە لـە ژیانـی کۆمەڵایەتیدا.

ئـەو ژنـەی ئێـمـە دەیناسـین و لـە کۆمەڵگـەی کـوردی و مرۆڤایەتیـدا دەیبینـین کـە کار دەکات و بەرهـەم دەهێنـێ، لـە کـۆی ناوەڕۆکـی شـیعرەکانی بەختیـار عەلیـدا غائیبـە. لەبـەر ئـەوەی ئێـمـە ژنانێـک دەبینیـن لـەو شـیعرانە کـە زیاتـر خەریکـی خولیـا و ئـارەزووە سێکسـییەکان بـن. ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنێـت کـە ژن لای بەختیـار زیاتـر وەک کاڵایـەک سـەیر کـراوە و بیـنراوە و وێناکـراوە.

کچـان و دایـکان بـە هاتوهـاواری درۆوە دەکەوتنـە سـەر شـەقامەکان دەیانگـووت : زۆرداران شـەرەفی ئێمەیـان ئەتککـرد. (٣٩)

یان

بـا یـار لەمـاڵ دەرکەیـن. دەریکەیـن وەک دەرکردنـی پشـیلە لـە حەوشـی مـاڵ. دەریکەیـن و بیبەیـن و بڵێیـن بخنکـێ ئـەی خراپتریـن یـار. بڵێیـن بـا کرمەڕێزبێـت ئـەم گۆشـتە بەسـەرمای زەمهەریـری ئەمسـاڵ، بیخەینـە سـەر ئاگـر ئـەم دەسـتە. بیکەینـە پیاڵـەوە ئـەم خوێنـە. فڕێیدەینـە سـەر شۆسـتە وەک دز، وەک چـرووک، وەک قەحبـەی ڕووت و ڕەجـاڵ.(٤٠)

ئەمـە چ سـووکایەتیەکی گەورەیـە ئـەم شاعیرەمان لـە سـەرەتای سـەدەی بیسـت و یەکـەم بێئەوەی بچووکتریـن ڕوونکردنـەوە لەسـەر ئـەم سـووکایەتییە بـدات، کتێبەکانـی بـۆ چەندەمیـن جـار چـاپ دەکرێنـەوە و بـڵاو دەبنـەوە و خوێنەرانێکیـش (دیـارە بەهـۆی ئاسـت نزمـی خۆیانەوەیـە) وەکـو عـادەت و مۆدێـل ئـەو کتێبانـەی ئـەم شاعیرە دژە ئینسـانییە دەکـڕن و سـەپۆڕتی دەکـەن. مـن بـە ئەنـدازەی ئـەوەی شـاعیر لـەم پرۆسـەی سـووکایەتیکردنە بەشـدارە، ئەوەنـدەش دەزگاکانـی چـاپ و بڵاوکردنـەوە و خوێنـەری نائـاگا و ئاسـی نزمـی ئـەو شـیعرانە کـە بێدەنگـن و دەنـگ هەڵنابـڕن دژ بـەم بێحورمەتییـەی شـاعیر بەشـدارن و پەنجـەی تاوانبارییـان بـۆ ڕادەکێشرێـت.

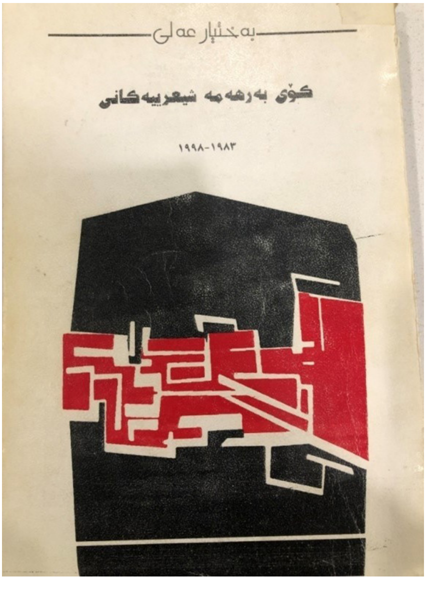

ئەو سەرزەمینەی ناویان ناوە نیشتمان

نیشتمان و نیشتمانپەروەری (کۆڵەکەیەکە) یان ستوونێکە لە ستوونەکانی کۆمەڵی بۆرژوازی. کۆمەڵگەی چینایەتی بۆرژوازی لەسەر چوار پایەی گرنگ وەستاوە کە نیشتمان یەکێکیانە. ئەم پایەیە بۆ بۆرژوازی گرنگە چونکە لەلایەکەوە دەبێتە هۆی ئەوەی کرێکارانی جیهان لە یەکگرتوویی و یەکپارچەیی بەهرەمەند نەبن و ئەو چینە جیهانییە بەسەر وڵات و نەتەوەکاندا دابەش بن. ئەمەش قازانج و سوودی سەرمایەی تێدایە و تەمەنی ستەم و چەوسانەوە و مۆڵکایەتی تایبەتی درێژتر دەکات.

ئەی وڵاتم، بیست و سێ ساڵە بۆنی خاک و مرۆڤ و لیتە و عارەقەی تۆ دەچێت بەسەرمدا و وەڕز نەبووم.(٤١)

یان

ئەی نیشتمان تاکە نهێنییەکم هەبوو ئەویشت پێڕەوا نەبینیم و لێت سەندمەوە. ئەی بێ خۆشەویستی تۆ چیبکەم. بێ خۆشەویستی تۆ پیاوێکم لەلاستیک ، باڵدارێکم لە موشەما.. بێ خۆشەویستی تۆ دەستیکم بەسەر دڵوە دەلەرزێت. ئەی نیشتمان سوێند بێت کەوای لێهات، دەبێ پەرداخەکەم بنێم بە دەمی برینی شەهیدەکانتەوە.(٤٢)

بەختیار نیشتمان و عەشقی نیشتمان لە ڕۆژگارێکدا (ساڵی ١٩٨٣) دەکاتە هەوێنی قەسیدەکەی، کە لەلایەکەوە یەکێتیی نیشتمانی کوردستان و کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان لەژێر ناوی چەپ و مارکسیی - لینینیدا هێز و وزەی لەبن نەهاتووی لاوانی کوردستانیان هەڵدەلووشی و لەلایەکی تریشەوە مارکسیزمی شۆڕشگێر لەناوچەکە و بەتایبەت لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان تازە وەک هێزێکی سیاسی - چینایەتی شکلی گرتبوو و کاریگەری خۆی بەسەر بزووتنەوەی چەپی نوێی کوردستان دادەنا. قەسیدەی نیشتمانی بەختیار مانیفێستی ئینتما بوو بۆ بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کوردی. ئیتر لەوساوە بەختیار دەست لەو باوەڕە بەرنادات و پێبەپێ لەگەڵ ڕووداوەکان دێتە پێش و دەبێتە قەڵەمی ئەو ناسیونالیزمی کوردییەی کە میللەتی کوردی گەیاند بەم ڕۆژە ڕەشەی ئەمڕۆ.

پێی بڵێ ئەی وڵاتم

ئەوە کوڕەکەتە..ئەو کوڕەی وەکو ئەسپێکی لات

لەناو خەمدا گەورە بووە

چاوی لەدەستی ئاسنگەرەکانت بڕیوە

تا نیزەیەک بۆ دڵی دروست بکەن

گەرووی خۆی دەردەهێنا و وەکو بۆڕی چرایەکی دوکەڵاوی دەیسڕی

تا قسەت بۆ بکات

حەزی دەکرد

تیر بینێیت بە سینەتەوە .. کەچی تۆ دەربەدەرت کرد

بۆیە ئیستا گومڕاو وێڵە لەو دەشتانە

کە باڵندەیەک دەبینێ ڕادەبورێ

فانیلە دڕاوەکەی هەڵدەبڕێ و هاوار دەکات

لێرەکانەم..لێرەکانە.(٤٣)

شاعیر کوڕی نیشتمانەکەیەتی و هەوڵیداوە بە تۆخی ئەو پەیوەندییە دایک و کوڕایەتییە بپارێزێت و پتەوی بکات. ئەویش نەک لەبەر چاوی هیچ کەسێک، بەڵکو لەبەرچاوی بەرژەوەندییەکانی سەرمایەداران. دیارە لەبەرامبەریشدا حیزبە ناسیونالیستە بۆرژوازییە کوردییەکانی نێو بزووتنەوەی کوردایەتی کە ئێستا وەک کۆمپانیای زەبەلاحی سەرمایەداری هەڵدەسوڕێن، بێوەفا بەنوونە بەرامبەر بەم هەڵوێستەی بەختیار و درێغیان نەکردووە لە خزمەتکردنی ئەم شاعیرەی خۆیان.

ناکۆکبوون لەگەڵ خۆیدا
(جەماوەر) بە نموونە

بەختیار عەلی شاعیر لە تەواوی هەوڵە فیکریی و ئەدەبییەکانیدا کۆشاوە و دەکۆشێت جەماوەر لە هێزێکی کۆمەڵایەتی کاریگەر لە گۆڕەپانی خەبات لە کۆمەڵگە، دابگرێتە ئاستی زاراوەیەک و تەنانەت دایبشکێنێتە خوارەوە بۆ بەرامبەر وشەیەکی شەرمئاوەر بۆ ئینسانییەت کە ئەویش جەهلە. ئێستا بەختیار لەبەرامبەر خۆیدا دادەنێین و بزانین ئیشکردن بەزاراوەی جەماوەر شەرعییەتدانە بە جەهل؟ ئەگەر بەختیار ئێمە تاوانبار دەکات بەو شەرعییەتدانە بە جەهل، ئەی چۆنە خۆی خەمی جەماوەری کوردستان دەکات بە شیعر و جەهل نییە؟ بۆچی بۆ ئەو هەنگوین بێت و بۆ کەسانی تر گوژاڵک. دوای سی ساڵ لە دەسەڵات و حکومڕانی ناسیونالیزمی کوردیی و قبوڵکردنی ئەلگۆ لەدڵا شیرینەکەی لیبڕالیزم و دوای نیشاندانی ناشرینترین وێنەی ئەو حکومڕانە و نووسینەوەی قێزەوەنترین مێژوو بۆ خۆیان، بەختیار بۆ ئەوەی لە بەرامبەر خوێنەرەکانی بێهەڵوێست نەنوێنیت و لەبەرامبەر ئەو ئیحراجییە سیاسیی

گەورەیەی دەسەڵاتی بزووتنەوەی ناسیونالیزم لە کوردستان قسەی هەبێت، هاتووە شیعری (ستایشی من بۆ دەسەڵاتداران) دەنووسێت.

ئێوە گەلەک شۆخن، بەیانیان وەک پاساری ڕیقنە بەسەر حەقیقەتدا دەکەن

گەلەک مەزنن. شەوان وەک کوکوختی ڕیقنە بەسەر تریفەدا دەکەن.

ئەمە دیاری ئێوەیە؛ میللەتێک بەسەد دەست لێتان ڕادەکات

نەتەوەیەک هەزار قاچ قەرز دەکات و دەیێتە ناو هەزار ئاگر و هەزار باڵ دەخوازێت و

بەهەزار نینۆک بەسەرزەمینی هەزار بێگانەدا دەڕوات.

میللەتێک خۆی بە هەزار ڕەشەبا و هەزار جەنگەڵ و هەزار دەریا دەبەخشێت

گیرفانەکانی پڕ دکات لە تووتڕکی هەموو میللەتانی تر

دەنووشتێتەوە بۆ هەزاران دەریاوان و دەلیل و ئەستێرەناسی تر.

ئێوە واتان کرد بۆ یەکەمجار جەهەنەم لە بەهەشت جوانتر بێت

دەریایەک لە خۆڵەمێشتان بۆ داناین و گووتتان ئەمەیە ڕوناکی

لمتان بۆ کردینە کاس و گووتتان ئەمەیە شەراب.

شەیتانتان بۆ ڕازاندینەوە و گووتتان ئەمەیە خودا.

کینەتان دەرخوارد داین و گووتتان ئەمەیە ئازادی.

ئێوە واتان کرد بۆ یەکەمجار تاراوگە لە ماڵ جوانتر بێت

ئەمە خەڵاتی ءیوەیە. میللەتێک لە با دەپاڕێتەوە دەریای لێ نزیک بکاتەوە.

میللەتێک لە قیامەت بەکێ دەگرێت، مەحشەر زەخرەفە دەکات، تابووت دەژمێرێت،

کفن بەسەر ئێوارەکاندا دابەشدکات.

بە تلیاکی هەموو جەنگێک خۆشنوودە بە حەشیشی هەموو کینەیەک ڕازییە

ئێوە واتانکرد بۆ یەکەمجار شەیتان لە خودا جوانتر بێت.(٤٤)

شاعیر دوای وێناکردنی ئەم هەموو کارەساتە کە دەسەڵاتی ڕەشی ناسیونالیزمی کوردیی بەسەر میللەتی کوردیان هێنا، واقیعییانە ئەم دۆخە تراژیدیيایەی خەڵکی ڕاکردوو لە ستەم لە دەقێکی شیعریدا دەخاتە بەردەم خوێنەرانی. شیعرێک کە بەمانای وشەکە تەواو پێچەوانەی تێگەیشتنەکانی خودی شاعیرن. چونکە:

یەک : ئەم شیعرە گوزارشتە لە واقیعی تاڵی ژیانی خەڵکی کوردستان.

دوو : گوزارشتە لە ملهوڕی و ستەم و بێدادی دەسەڵاتی ڕەشی کوردایەتی.

سێ : میللەت واتا جەماوەر و بەرینتر لە جەماوەریش بووەتە ناوەڕۆکی شیعرەکە.

چوار : بەم پێیەش بەقسەی خودی شاعیر ئیشکردن لەگەڵ میللەت و جەماوەر شەرعییەتدانە بە جەهل. خۆشی دژایەتی ئەم شەرعییەتدانە دەکات.

بەختیار عەلی لەزۆر جێگەدا ئەشکالییەتی فیکریی هەیە و ئەگەر تەواوی تێڕوانینە سیاسی و فیکرییەکانی بپشکنین، دەبینین لەچەندین نووسین لە لێکدانەوەکانیدا کورتی هێناوە و تا ئێستاش چەندین نووسینی ڕەخنەیی لەسەر ئەو ئەشکالییەتانە نووسراون کە نوێترینیان نووسینە بەپێزەکەی پێشڕەو محەمەدە.(٤٥)

نەمویست دەربارەی فۆرم بدوێم

فۆرمی شیعرەکان یان پەخشانەشیعرییەکانی بەختیار گەرچی بابەتی ئەم نووسینەی من نییە، بەڵام ناکرێت لەسەر پانتایی ناوەڕۆک قسە بکەین و هیچ شتێک دەربارەی فۆرم نەڵێین. فۆرم و ناوەڕۆک لە پەیوەندییەکی جەدەلی دان و هەمیشە فۆرم لەخزمەتی ناوەڕۆکدایە. فۆرم ڕۆڵی گرنگ دەگێڕێت لە بەرجەستەکردنەوەی ئیستاتیکای دەق. ئیشکردن لەسەر فۆرم کاریگەری هەیە بەسەر ناوەڕۆک و تەنانەت بەسەر زەوقی خوێنەر و سەلیقەی خوێندنەوە. من هیچ گومانم لەوە نییە کە بەختیار عەلی ئیشی جیددی لەسەر فۆرمی شیعر کردووە و توانیویەتی گاریگەری بەسەر بزووتنەوەی شیعری کوردی دابنێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا قسەکردن لەسەر فۆرمی دەقە شیعرییەکانی بەختیار عەلی قسە زۆر هەڵدەگرێت، بۆیە هەوڵ دەدەم زۆر بەکورتی لە چەند خاڵیکدا باسیان بکەم.

یەک : شێوازی نووسین یان ستایڵ لای بەختیار بۆ ئەدەبی کوردی ناوازە و نوێ بوو. ئەو لە دەیەیەک دەستی دایە ئەو جۆرە ستایڵە (١٩٨٣) کە هیچ نووسەرێک لە کورددا پێشتر ئەو ستایڵەی بەکار نەبردبوو. لەم ستایڵەش بەختیار سوودی لە ئەزموونی شاعیرانی جیهان وەرگرتووە.

یەک : وێنەشیعرییەکانی شاعیر وێنەی ئاڵۆزن و هەندێجار تێکچڕژاون کە وێنای تراژیدیا و کارەساتباری و وێرانەی دەروونێکی ناتەندروستمان نیشان دەدا بەر لەوەی هیچ ئەرکێکی تر لەئەستۆ بگرن. باگکراوندی وێنەکان تراژیدیان. واتە ڕەنگی وێنەکان بەگشتی ڕەش و سوورن

و ئینجا دواتـر هەسـت بـە جووڵـەی ڕەنگەکانـی وەکـو سپی و خۆڵەمێشـی دەکەیـن.

دوو : شـیعرەکانی بەختیـار بـە زمانێکـی نـوێ بـە بـەراورد بـە زمانـی بـاوی نێـو بزووتنـەوەی ئەدەبـی کوردی هاتنـە قسـە. بەختیـار گەرچـی وشـەگەلێکی زۆر نامەئلوفـی هێنایـەوە نێو کایـەی نووسـین، بـەڵام لەگـەڵ ئەوەشـدا زمانەکـەی پـاراو نییـە لـە خڵتـەی وەهـم، خورافـە، تەوهیـن. ئـەو وشـەگەلی ئایینـی و کلتووری کـۆن بـەکار دەبـا بـۆ ئـەوەی ناوەڕۆکـە کۆنەخوازەکـەی پێبشـارێتەوە و جوانـی بـکات.

سـێ : ڕەگـەزی خەیـاڵ بـە فراوانـی قۆرخـی دەقەکانـی کـردووە. شـاعیر خەیاڵێکـی فـراوان بـەکار دەهێنێـت تـا دەقـەکان نـوێ بنوێنـن و نەچنـە خانـەی دووبـارە بوونـەوەوە.

چـوار : داڕشـتن و شـێوازی بنیادنانـی سـاختمانی دێڕەکانـی قەسـیدەکان زۆر تەبـا و مونسـەجیم نیـن. زوو زوو پانـی و درێـژی دارشـتنەکان دەگۆڕدرێـن و زیاتـر وەک کەڵەکـەی ڕسـتە دێنـە بەرچـاو. بـەڵام لـە دوو دیوانـە شـیعرییە تازەکەیـدا هەسـت دەکەیـت ئـەو دەسـتکاری ئـەو شـێوازە دەکات و بەجۆرێکیـتر پەخشانەشـیعرییەکانی دادەڕێژێـت و هەوڵـدەدات لەشـیعریان نزیـک بخاتـەوە.

پێنـج : حیکایەتخـوان لەگێرانـەوەی چیـرۆک و ڕووداو و بەسـەرهاتەکانی نێـو شـیعرەکان هەمیشـە ئامادەیـە و ئـەو حیکایەتخوانـەش هەندێکجـار خـودی شـاعیر خۆیەتـی و جـاری واش هەیـە کەسـی سـێیەمی تـاک دەدوێـت.

شـەش : توخمەکانـی تـری شـیعر وەکـو لێکچوانـدن و میتافـۆر و بەکەسـیکردن و دووبارەکردنـەوە و ..تـاد دەتوانرێـت لێـرە و لـەوێ لەنێـو دیوانەکانـدا ببینرێـن و دەسـتنیشـان بکرێـن.

بەمجـۆرە لەنێـو ئـەم چوارچێـوە هونەرییەدا،کـە بووەتـە سـنوورەکانی پانتایـی ناوەڕۆکـی شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی، ئـەو شـیعرانەی کـە گوایـە پـڕن لـە فیکـر و مەعریفـە، دەبینیـن فیکـرەکان هەموویـان فیکـری دژ بـە شـۆڕش و دژ بـە ئینسـانییەت و دژ بـە ژن و دژ بـە خەبـات و دژ بـە سۆشـیالیزم و دژ بـە خەباتـی چینایەتیـن.

ئەنجام

لـە دەرەنجامـی خوێندنـەوەی شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی، ئـەوە ڕوون دەبێتـەوە کـە ئـەو ئامانجگەلـەی بەختیـار سـۆراخی دەکات لەشـیعرەکاندا بەرجەسـتە بۆتـەوە. شـاعیر تێکۆشـاوە شـیعر بکاتـە سـەنگەرێک تـا لەوێـوە :

یـەک : خوێنـەری کـورد بـۆ سـۆراخی چارەنووسـی لەسـەر ڕووبەڕووبوونەوەیەکـی ئیندیڤجواڵـی (تاکگەرایـی) ڕابهێنێـت و شـوێنێک نەهێڵێتـەوە بـۆ کاری دەسـتەجەمعی و بەکۆمـەڵ. ئەمـەش

بەدەوری خۆی تەرویجدانە بە ڕەتکردنەوەی ئاڵوگۆڕ و گۆڕینی ژیان و کۆمەڵگە لەسەر دەستی هێز و چینە کۆمەڵایەتییەکان. جەوهەری ئەم تاکگەراییەش جەوهەری ئەنتی شۆڕشە.

دوو : بڵاوکردنەوەی ڕەشبینی و نائومێدی بەجۆرێک کە بچووکتری تروسکایی ئومێد لە شیعرەکانیدا بەدی ناکەی. خوێنەر کە شیعرەکان دەخوێنێتەوە، وا هەست دەکات لەئێوارەیەکی هەلەویندایە یانیش گەشت دەکات بەنێو قەسابخانەو گۆڕستانی تەنیا و تاریکاییدا. نیشاندانی نائومێدیش بەرامبەر بە ژیان، خواستی چینی باڵا دەستی کۆمەڵگەیە کە بناغەکەی لەسەر ستەم و نایەکسانی و کەڵەکەی سەرمایە و موڵکایەتی تایبەتی بنیادنراوە.

سێ : ڕەواجدان بە ئەفسانە و خەیاڵپووچی و ئایینداری بەجۆرێک کە بەبڕوای من شاعیر بێڕەقیبە لە بەکارهێنان و تەوزیفکردنی وشە و گوزارشتە ئایینییەکان. ئەوەی شاعیر لەماوەی ئەو سی ساڵەی تەجرەبەی شیعر نووسینی خۆیدا کردوویەتی، بزووتنەوە ئیسلامییە کۆنەخوازەکان بە سەدەیەکیش بۆیان نەدەکرا. بۆیە تەواوی بزووتنەوەی کۆنەخواز و ستەمخوازەکان قەرزاری بەختیار عەلین.

چوار : پێگەی ژن تا بڵێی لاوازە و لەزۆر شوێندا ئیتر تەوزیفی وشەی سۆزانی لە سیفەت دەرچووە و بووە بە ئاماژەی ناسینەوەی میتۆدی بیرکردنەوەی دژە ژنی شاعیر. ژن لای شاعیر مەخلوقێکی لاواز و بێئیرادە و ناکۆمەڵایەتییە و زیاتر وەکو کاڵا وێنا کراوە.

پێنج : شاعیر لە غرووریکی تۆخدا دەژێت و خۆی وەکو پێغەمبەرێک کەلەئاسمان بێت دێتە بەرچاو و نەیارەکانیشی گەمژە و دەیان ناوناتۆرەی بێمانای لێناون.

شەش : عەشق و خۆشەویستی نیشمان و خاک و وڵات؛ پانتاییەکی لەبیر و هۆشی شاعیر داگیر کردووە. ئەم روحە ناسیونالیستییەش وەک فریادڕەسی کوردایەتی دەکاتە مانیفێستی یەکەمین قەسیدەی خۆی و ئیتر بە تەواوی بەدەنەی شیعریدا ڕۆ دەچێتە خوارێ.

شەش : وەکچۆن بۆرژوازی هەموو شتێک دەکات لەپێناو بەرژەوەندی خۆی، بەختیاریش هەموو شتێک دەکات لەپێناو دژایەتیکردنی جەماوەر و خەبات و شۆڕش و سۆشیالیزم و چینی کرێکار و مارکسیزم.

حەوت : وێنەشیعرییەکان وێنەی سادە و ئاڵۆزن و هەندێجار تێکچڕژاون کە وێنای تراژیدیا و کارەساتباری و وێرانەی دەروونێکی ناتەندروستمان نیشان دەدا بەر لەوەی هیچ ئەرکێکی تر لەئەستۆ بگرن. زمانی شیعریش زمانێکی نوێ بوو بە بەراورد بە زمانی باوی نێو بزووتنەوەی ئەدەبی کوردی. زمانی نووسینەوەی کوشتوبڕی نەک(جەماوەر!!) بەڵکوو قارەمانەکانی نێو خەیاڵی شاعیر کە هیچ پەیوەندییەکی بە واقیعی ژیانی کۆمەڵگەی کوردییەوە نییە.

لەم سۆنەگەیەوە دەبینین شیعرەکانی بەختیار عەلی گوایە پڕن لە فیکر و مەعریفە، دەبینین فیکرەکان هەموویان فیکری دژ بە شۆڕش و دژ بە ئینسانییەت و دژ بە ژن و دژ بە خەبات و دژ بە سۆشیالیزم و دژ بە خەباتی چینایەتین. ئەو شاعیرەی کە پێیوایە لە کەشکەلانی فەلەکە و

خۆی و تەنانـەت ئەدەبی کوردیش کە بە ئەدیبێکی پێشڕەوی دەزانن، پێشرەوییەکەی تەنها لە کوشتنی ئیرادەی شۆڕشگێرانەی خوێنەر و تەسلیمبوونیانە بە نائومێدی و هەورەها پتەوکردن و چەسپاندنی خورافە و جەهلە لەنێوەندی ئەدەبی کوردی و زەینی خوێنەری کوردزماندا. ئەم هەوڵانەش شوناسی کۆنەپەرستی و دژە جەماوەریی و دژە کرێکاریی شاعیرە. بۆیە بەختیار عەلی سەد کتێبی تریش بنووسێت و دەیان خەڵاتیش بکرێت و تەنانەت خەڵاتی نۆبڵیش وەربگرێت جگە لە نووسەرێکی لیبڕاڵی بۆرژوازی هیچی تر نییە و نابێت. (٤٦)

سەرچاوە و پەراوێز

(١)بەبۆچونی من ئەم دەقانەی بەختیار عەلی کە بەناوی ژانری شیعر چاپ و بڵاو بوونەتەوە و دەبنەوە. لەڕاستیدا هەڵگری تایبەتمەندییەکانی پەخشانەشیعرن نەک شیعر. بەڵام چونکە وەک شیعر بڵاو بوونەوەتەوە، منیش وەکو شیعر ناوزەدیان دەکەم.

(٢) بەختیار عەلی جگە لە شیعر چەندین کتێبی لە بوارەکانی فیکری و هەروەها ئەدەبیی(ڕۆمان و شانۆنامە) نووسیوە و بڵاو کردۆتەوە. بۆ زانیاری زیاتر دەربارەی بەرهەمەکانی ئەم نووسەرە خوێنەر دەتوانێت سەردانی ماڵپەڕی ویکیپیدیا ئینسکلۆپیدیای ئازاد بکات.

(٣)جێی خۆیەتی لێرەدا ئاماژە بە چەند نووسینێک بکەم لەوانە هەوڵەکانی بەڕێزان عەتا قرەداغی و ئەسکەندەر جەلال و کۆچکردوو ئازاد سوبحی کە لایان لە شیعرەکانی کاک بەختیار کردۆتەوە.

(٤)الفن و التصور المادي للتاريخ جورج بليخانوف ترجمه جورج طرابيشي دار الطليعة بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص ٧.

(٥)زەردەخەنەی هەنسک حەمەسەعید حەسەن چاپخانەی نینا چاپی یەکەم ٢٠٠٢ لاپەڕە ٢٤.

(٦)و(٧)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٣٧ و ٣٩.

(٨)گەڕان بەدوای ماناکانی دیکەی شیعر بەختیار عەلی گۆڤاری ڕامان ژمارە٧١ ی ساڵی ٢٠٠٢ لاپەڕە ١٢.

(٩)مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست کارڵ مارکس و فریدریک ئەنگڵس وەرگێرانی موسڵیح شێخولئیسلامی (ڕێبوار) چاپی دووەم هاوینی ٢٠١٤ لاپەڕە ١٧.

(١٠)و(١١)و (١٢)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان

١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ١٠٨ و ١٩٣ و ٣٤٤.

(١٣)مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست کارڵ مارکس و فریدریک ئەنگڵس وەرگێرانی موسڵیح شێخولئیسلامی (ڕێبوار) چاپی دووەم هاوینی ٢٠١٤ لاپەڕە ٢٥.

(١٤)تێزەکانی مارکس - ئەنگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەرەوە جان فریفیڵ وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری چاپخانەی تاران چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕە ٤٩ و ٥٠.

(١٥)گەڕان بەدوای ماناکانی دیکەی شیعر بەختیار عەلی گۆڤاری ڕامان ژمارە ٧١ ی ساڵی ٢٠٠٢ لاپەڕە ١٢.

(١٦)الفن و التصور المادي للتاريخ جورج بليخانوف ترجمه جورج طرابيشي دار الطليعة بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص ١٣.

(١٨)خوێنەری کوشندە کۆمەڵە وتار بەختیار عەلی چاپخانەی ڕەنج چاپی یەکەم ٢٠٠٥ لاپەڕە ٣٣.

(١٨)هەلەوین، یادگێڕانێکە لە شەوی ٣١ ی تشرینی یەکەمی هەموو ساڵێك لە زۆربەی وڵاتاندا و بەتایبەتیش وڵاتانی خۆرئاوا لەسەروبەندی جەژنی مەسیحی (کە جەژنی هەموو قەشەکانە) بەڕێوە دەچێت. هەندێکیش پێیانوایە هەلەوین جەژنێکە سەربەخۆیە و ڕەگی مەسیحییەتی هەیە. جەژنی هەلەوین ئەتمۆسفیرێکی تاریک و ترسناکی هەیە و خەڵکی مۆم پێدەکەن و دیمەنی گۆڕستان و گۆڕ و پەیکەرە ئێسک و دەنگی ترسناک نمایش دەکەن و جلوبەرگی تایبەت بەو بۆنەیە دەپۆشن و منداڵانیش لە کۆکردنەوەی نوقڵ و شیرینی چێژی خۆیان لەو یادە وەردەگرن.

(١٩)و(٢٠) ئەی دەربەندی دۆست، ئەی کەشتی دوژمن بەختیار عەلی چاپخانەی کارۆ چاپی یەکەم ساڵی ٢٠٠٩ لاپەڕەکانی ٧٤ و ٩٠.

(٢١)و(٢٢)و(٢٣)و(٢٤)و(٢٥) تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٧٥ و ٦٨ و٤٠٢و٣٧١و٥١٠.

(٢٦)شەوێک ئاسمان پڕ بوو لە ئەستێرەی شێت بەختیار عەلی چاپخانەی کارۆ چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕە ١١٦.

(٢٧)هەموو ئەو وشانە ئایینیانە و گەلێ وشەی وەهمدار و کۆنەخواز لە دەقەکاندا بوونیان هەیە و هەر وشەش چەندیجار دووبارە بوونەتەوە و ئەم ڕێچکەیە لەسەرجەم دیوانە شیعرییەکانی کاک بەختیار پەیڕەوی لێکراوە.

(٢٨)و(٢٩)و(٣٠)و(٣١)و (٣٢)و(٣٣)و (٣٤)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٢٩ و٢١١و٢٧و ٣٤٦ و ٣٣٦ و ٢٩ و ٤٣١و ٣٤٤ و ٣٥٧.

(٣٥)خوێنەری کوشندە بەختیار عەلی کۆمەڵە وتار چاپخانەی ڕەنج چاپی یەکەم ٢٠٠٥ لاپەڕە ٤١.

(٣٦)و(٣٧)و(٣٩)و(٣٩)و(٤٠)و(٤١)و(٤٢)و(٤٣)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٢٩١و٣٤٦و٣٣٦و ٢٣و ٤٣١و٣٤٤و ٣٥٧و٣٤٠.

(٤٤)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٤٦١ و ٤٦٢.

(٤٥)لەپڕۆژەی ڕۆشنگەری لیبراڵەوە بۆ پەراوێز و پارادۆکسەکانی بیرکردنەوە نووسینی پێشڕەو محەمەد تەوەر دەربارەی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی ماڵپەڕی هزری و کلتووری ژنەفتن سەرپەرشتی ئەو تەوەرەی کردووە. ٦ ی شوباتی ٢٠٢٢.

(٤٦)بۆ نووسینی ئەم بابەتە زۆربەی سەرچاوەکانم لەبەردەستدا بوون جگە لە دوو سەرچاوە. یەکەمیان: گەڕان بەدوای ماناکانی دیکەی شیعر بەشی دووەم کە لە گۆڤاری ڕامان ژمارە ٧٢ ی ساڵی ٢٠٠٢ بڵاوبووەوە و هاوڕێی ئازیزم کاک سەرکەوت وەلی ئەرکی کێشا و لە کوردستانەوە بۆی ناردم. دووهەمیان: دیوانەشیعری(شەوێک ئاسمان پڕ بوو لە ئەستێرەی شێت) کە ئەمەشیان هاوڕێی ئازیزم حەمەی شانۆ ئەرکی کێشا و دیوانەکەی بۆ پەیدا کردم و هاوڕێی زێدە قەدرگرانم عارف کوردە تەواوی دیوانەکەی وێنە گرت و بۆی ناردم. لەدڵەوە زۆر زۆر سوپاسی ئەم سێ هاوڕێ ئازیزە دەکەم و هیوام سەرفرازییانە.